

OVERSKRIDELSE

CHRISTIAN GROES-GREEN, BIRGITTA FRELLO, MARGIT ANNE PETERSEN OG BIRGITTE STAMPE HOLST

Det mest overraskende i løbet af mine sociologiske studier var min gradvise opdagelse af en understrøm af begær og tilbøjeligheder, der gik imod konventionerne, loven og moralen (Malinowski 2002 [1927]:84; redaktionens oversættelse).

Malinowskis bog *Sex and Repression in Savage Society* om seksuallivet blandt de „indfødte folk“ på Trobriandøerne i Melanesien er en påmindelse om, hvor meget „overskridelse“ som tema har optaget den klassiske antropologi. Bogen var ment som en kritik af Freuds ideer om menneskets psykosociale udvikling, og i bogen betoner Malinowski det dynamiske forhold mellem på den ene side samfundsskabte tabuer og på den anden side utæmmeligt begær, der konsekvent aktiveres og bryder med disse tabuer. Ovenstående citat viser et glimt af en af de konklusioner, han kommer frem til, og afslører hans blik for det menneskelige begærs overskridende potentiale. Samtidig er Malinowskis bog en vigtig påmindelse om, at undersøgelsen af overskridende fænomener ikke nødvendigvis udelukker en nøjere granskning af kulturel orden eller dens strukturerende mekanismer. Tværtimod har det været en grundpræmis i den antropologiske tradition at se de to som uadskillelige eller gensidigt konstituerende. Det er netop det dynamiske forhold mellem overskridelse og orden, der gør det frugtbart at fokusere på overskridelse, hvis man vil forstå, hvordan fællesskaber, socialitet, marginalisering, omvæltninger og identitet formes og transformeres.

Centrale positioner: fra Arnold Van Gennep til George Bataille

Selv om forskellige overskridelsesbegreber deler formålet at begribe overskridelse, er der forskelle i tilgangen til feltet, som har at gøre med dets genstand, teoretiske inspiration og fagtradition. Der eksisterer således en række begreber for overskridelse, som er vokset ud af forskellige teoretiske traditioner inden for

antropologien og nabodiscipliner som sociologi og religionsstudier. Inden for antropologien har overskridelse traditionelt været forstået som noget, der skaber eller bekræfter ordenen, samtidig med at den ophæver den. Det kan være en fase eller overgang, man skal igennem, før man genindsættes i fællesskabet. Det kan være den afvigelse, der bekræfter normen. Eller det kan være den tilstand, bevægelse eller handling, der midlertidigt sætter rationalitet, norm, sikkerhed og tabu ud af kraft.

Et af de spørgsmål, som rejser sig, når man flytter fokus fra orden til overskridelse, er *hvordan* overskridelse forbindes til orden og bryder med den eller omformer den, samt mere specifikt, hvad der kendetegner overskridelse i alle dens fænomenologiske og ontologiske varianter som chok, anomali, bevægelse, brud, hybriditet, intensitet, nyskabelse, ekstase, fortabelse, overgang, socialt rum, kropslig tilstand eller midlertidig meningsløshed. Det overskridende kan således både forstås som *konstituerende* for den orden eller den kategori, der overskrides, og som en *afvigelse* fra en forud eksisterende normaltilstand. Desuden drejer det sig om, hvorvidt det overskridende forstås som en trussel mod normaltilstanden, eller om det snarere forstås som en kreativ mulighed eller en mulig kritisk position.

Overgangsritualer og liminalitet: Arnold Van Gennep og Victor Turner

Van Gennep var en del af studiekredsen omkring tidsskriftet *L'Année Sociologique*, som var organiseret af Emile Durkheim. Han fandt blandt andet inspiration i Durkheims og Mauss' skrifter om magi og moralsk fællesskab og grænsen mellem det hellige og det profane, og han videreførte ideen om, at grænsen er konstituerende for social erfaring af symbolske, følelsesmæssige og praktiske verdener (Van Gennep 1960 [1909]). Van Genneps studier koncentrerer sig om overgangsriter forbundet med overgangen fra en status til en anden, eksempelvis fra dreng/ungdom til mand/voksen. De overgange, han beskriver, er skræmmende, farlige og ødelæggende, men samtidig forudsigelige, forventede og rutineprægede og i sidste ende konstruktive og formende for samfundet. Det er selve bevidstheden om den fare og mulige død, der omgiver ritualerne, som giver dem deres enorme vægt i forhold til at indsætte mennesker i et nyt rum og give dem en ny og vigtigere rolle. Overgangene handler om liv og død, væren og ikke-væren som krop såvel som identitet. Ungdommen forsvinder for altid, og identiteten som mand, kvinde eller samfundsborger begynder.

I Van Genneps optik starter og ender den proces i en form for orden. Mellem den eksisterende orden, som drengene eller pigerne befinder sig i, og den nye

orden, de indtræder i som voksne mænd og kvinder, opstår en separation fra det øvrige ordnede samfund. I overgangsfasen samles neofytterne et særligt sted præget af nihilisme, oprud og nedbrud, hvor alt er så godt som tilladt, inden de genindsættes i samfundets orden på et højere plan (Van Gennep 1960 [1909]). Det er ikke svært at se relevansen af dette overskridelsesbegreb for forståelsen af ungdom og ungdomsfester, festivaler, dannelsesrejser, krigszoner, optagelsesritualer og moderne kultur. Det var Van Genneps undersøgelse af dette mellem-rum, som ansprede antropologen Victor Turner (1995 [1969]) til at udvikle ideen om liminalitet forstået som det grænseland, den afgrænsede tilstand, hvor yngre personer indtræder i et mystisk mørke uden nogen klar status eller hierarki. Det øjeblikkelige fællesskab, de befinder sig i, er både stærkt og kaotisk og står i kontrast til det samfund, de træder ind i, når deres prøvelser er overstået, og de er blevet accepteret som fuldgyldige medlemmer med en veldefineret plads i et overordnet, velorganiseret hierarkisk system. Om det er overskridelsesmomentet, der skaber det øjeblikkelige fællesskab, eller om overskridelsen skaber den fælles energi og intensitet, er ikke entydigt, men overskridelsen er her både et opbyggende og destruktivt element for fællesskabet (Turner 1995 [1969]).

Anomalier, renhed og fare: Mary Douglas

Antropologen Mary Douglas beskrev i bogen *Purity and Danger* (Douglas 2002 [1966]), hvordan alle kulturer har måder, hvorpå de uskadelliggør eller bearbejder anomalier, det vil sige de elementer, der falder uden for normen og samfundets symbolske struktur, og som udfordrer det fundament, kulturen hviler på. Samfundsstrukturen er aldrig stabil eller på sikker grund, den er udsat for farer og trusler fra naturen, fra menneskers adfærd, fra ting. Det overskridende ligger i de momenter, hvor samfundets orden udfordres, hvor kulturens renhed forurenes, og dens klarhed så at sige mudres til. Overskridelsen er ifølge Douglas kendetegnet ved at blive set som en trussel, og behandlet som sådan. Douglas påpeger, at den trussel, som overskridelsen udgør for kulturens sammenhængskraft, er det, som afskrækker medlemmerne fra at deltage i overskridelsen. Som hun skriver, "... samfundets ideelle orden er beskyttet af de faremomenter, der bidrager til at afskrække overskridere [på engelsk: transgressors] ... hele dette univers er indstillet efter menneskenes forsøg på at tvinge hinanden til godt medborgerskab" (Mary Douglas 2002 [1966]:13-14; redaktionens oversættelse). Denne generelle indretning af det sociale univers forklarer dog ikke, hvorfor mennesker alligevel tiltrækkes af eller udfører overskridende praksisser. Som eksempelvis Mikhail Bakhtin (1984) viser, har overskridelsen også sin egen tiltrækningskraft trods

sine trusler imod helheden og de indbyggede farer eller måske netop på grund af bevidstheden om opbrud og omvæltning.

Det karnevaleske og den midlertidige omvæltning: Mikhail Bakhtin og Max Gluckman

Karneval er et af de mest udbredte symboler på og praksis for overskridelse. Hos Bakhtin forstås karnevallet i udgangspunktet som en folkelig udløsning af kræfter, en sikkerhedsventil for pøblens undertrykte energier, lyster og vildskab. „I karnevallets verden“, skriver Bakhtin, „kombineres bevidstheden om folkets udødelighed med erkendelsen af, at den etablerede autoritet og sandhed er relativ“ (Bakhtin 1984:219; redaktionens oversættelse). Under karnevalslignende omstændigheder omvendes de sædvanlige roller, statusser og hierarkier, således at de så at sige „vender på hovedet“. Rig bliver til fattig, mand bliver til kvinde, voksen bliver til barn osv. Med udgangspunkt i Rabelais' romaner beskriver Bakhtin dog karnevallet i middelalderens Frankrig som meget mere end en periode med kollektiv udløsning af energi eller en form for afgrænset anarki. Karnevallet kunne også operere som en form for modstand imod det bestående, adelen og kongen. Ved hjælp af parodiering og en kreativ efterabning af magtens symboler viste bønderne og samfundets øvrige marginale, at der var et alternativ til den eksisterende verden, hvor utopisk dette alternativ end måtte være. Landsbytossen blev kronet som konge, der blev valgt drengbiskopper, som gjorde deres ældre slægtninge til grin, der blev spillet skuespil, hvor herskerne blev dømt til døden, og dukker blev hængt op som symboler på magtens fald. Rekvisitterne var nøje forberedt i løbet af året, og når tiden var inde, markerede man indgangen til „den omvendte verden“ ved at tage masker og kostumer på og dermed inspirere folk til at „lade, som om“ alt var anderledes.

Som Bakhtin påpeger, var det præindustrielle Europa gennemsyret af fantasier om hævn mod de magtfulde og imod gældende moralske koder. Denne store maskerade (som Bakhtin også kalder karnevallet) var også en generel ophævelse af rangordningen mellem „høj“ og „lav“ kultur, fin og grov adfærd, og det var ikke mindst gennem kroppens groteske udladninger, at uligheder blev udjævnet, og det fællesmenneskelige blev afsløret som et grundvilkår. Overalt på markedspladserne herskede vanvid, orgier og nøgenhed opstod spontant, festmåltider blev afholdt, hvor folk foråd sig og kastede op, var fulde, bøvsede uhæmmet og havde afføring i andres nærvær. Den midlertidige og transitive seance, som karnevallet udgjorde, var således samtidig én lang overskridelse af tabuer og normer (Bakhtin 1984).

I tråd med Bakhtins beskrivelse af karnevallet i det præindustrielle Europa viser antropologen Max Gluckman i sin bog *Order and Rebellion in Tribal*

Africa, hvordan rituelle overskridelser af tabuer i afrikanske samfund bidrog til samfundsordenens opretholdelse. I forbindelse med høstfester i Zululand var der for eksempel tradition for, at ugifte piger overskred grænserne mellem kønnene ved at klæde sig som mænd og påtage sig traditionelt mandlige pligter og arbejdsopgaver, der blandt andet talte at drive og malke kvæg, synge sjofle sange og bære våben. Kvindernes og pigernes obskøne adfærd brød med de mest fundamentale tabuer i samfundet, men mændene kunne eller måtte intet stille op, da denne adfærd i sidste ende var påkrævet og rodfæstet i en kosmologisk orden og en arv fra forfædrene. Gluckman kaldte den slags ritualer for en sikkerhedsventil, som han mente var nødvendig for, at folk kunne udholde og acceptere den politiske magt (Gluckman 2004 [1963]). Som sikkerhedsventil var den ikke for alvor til fare for samfundet, men var snarere en midlertidig udfordring af autoriteter, som tillod de mindre magtfulde at komme af med deres frustrationer og opleve en flig af en anden mulig verden (Gluckman 2004 [1963]).

Overskridelse og kulturelle kategorier: hybriditetsbegrebet

Ud over inspirationen til at fokusere på det karnevaleske udgør Bakhtin desuden en væsentlig inspiration for brugen af begrebet om hybriditet i refleksioner over overskridelse (Bhabha 1994; Hall 1996). Hybriditetsbegrebet har imidlertid en kompleks historie, som er væsentlig for forståelsen af dets teoretiske og analytiske anvendelse og de kontroverser, der knytter sig til denne. Begrebet har rødder i biologien, hvor det er en betegnelse for blandinger af biologiske arter. Knyttet til denne biologiske forståelse er begrebet i forbindelse med racetænkning blevet brugt som en henvisning til raceblanding (Young 1995). Dermed er begrebet historisk knyttet til racismen, hvor racer forstås som noget, der naturligt er og bør være adskilt, og hvor blandingen af racer forstås som en forurening af en forudeksisterende ren race. Hybriditet forstås altså i denne tænkning som en *afvigelse* fra en naturligt givet kategori og desuden som et negativt begreb, der betegner en *forurening* af denne kategori.

Inden for nyere kulturteori, som den er udfoldet særligt inden for „cultural studies“ og postkoloniale studier, er hybriditetsbegrebet imidlertid blevet gentænkt på måder, som på den ene side gør op med de ideer om renhed og forurening, begrebet historisk har været forbundet med, og som på den anden side også netop trækker på de spændinger, som er en del af begrebets historie. Man kan her groft sagt skelne mellem to forståelser af begrebet: hybriditet som blanding og hybriditet som forstyrrelse (displacement). Den første forståelse – hybriditet som blanding – tager udgangspunkt i, at de kategorier, som overskrides i kraft af hybridisering, har en selvstændig eksistens forud for denne. Kulturel hybridisering

henviser i denne forståelse til kulturelle nyskabelser, som kombinerer elementer fra forskellige kulturelle traditioner – som når arabisk og vestlig popmusik blandes i nye musikalske former. „Kultur“ forudsættes her i nogen grad at være forud eksisterende helheder. Denne forståelse er blevet kritiseret for at forudsætte og reproducere en essentialistisk forståelse af de kulturelle enheder, som overskrides, og dermed at reproducere det kulturbegreb, som den hævder at kritisere (Friedman 1999; for en diskussion se Frello 2005, in press).

Den anden forståelse af begrebet – hybriditet som forstyrrelse – tager udgangspunkt i den idé om forurening, som ligger i den racistiske anvendelse, men vender denne på hovedet i den forstand, at den udfordring af kategorien („racen“, „kulturen“ osv.), som hybridiseringen forårsager, forstås som et kritisk moment, der grundlæggende problematiserer den naturliggjorte idé om kategorien som ren – som når muslimske indvandrere i Danmark insisterer på at være danske (uden bindestreg) og dermed problematiserer en forståelse af det danske som selvfølgelig knyttet til kristendommen. Oversat til kulturbegrebet indebærer det, at kulturel hybridisering hverken forstås som en blanding af elementer fra forud eksisterende „kulturer“ som ovenfor eller forstås som en negativ forurening af noget rent, men snarere forstås som noget, der demonstrerer, at de kategorier, vi tager udgangspunkt i, langt fra er givne. Tværtimod kan alting være anderledes, og dermed udpeges også de magtforhold, som er indlejret i naturliggørelsen af eksisterende kategorier (se fx Gilroy 1993; Ang 2001).

Erotik, ekstase og ødselhed: Georges Bataille

Batailles tilgang til overskridelser adskiller sig både fra funktionalistiske og strukturalistiske forklaringer. Funktionalister som Bronislaw Malinowski anskuede „understrømmen af begær“ som overskridelser, der bekræftede behovet for tabu og sanktioner, der kunne opretholde den sociale orden. Strukturalister som Claude Lévi-Strauss så tabuer som bekræftelse af sociale strukturer og overskridelser af tabuer som kulturelle afvigelser eller undtagelser. I modsætning hertil betragtede Bataille overskridelser af tabu som lige så fundamentale for den menneskelige væren og kultur som tabuet selv. Dermed mente han, at overskridelser fortjente større opmærksomhed som fænomen og erfaringsverden, end antropologer, sociologer og religionshistorikere hidtil havde givet dem. Overskridelse var i Batailles optik ikke udtryk for en tilbagevenden til en naturtilstand, og han var dermed uenig i, at overskridelse var en forbrydelse imod kulturen eller en destruktiv eller dyrisk handling. Hvor stødende og destabiliserende den end måtte være, skal overskridelse ifølge Bataille anskues som et almenmenneskeligt fænomen på lige fod med de ritualer og vaner, der opretholder social orden. Tabu og normer går altså ikke forud

for overskridelse eller omvendt: Både tabuet og dets overskridelse er fænomener, der følger med og konstituerer menneskelig væren og kulturel erfaring. Dermed var Bataille fortaler for, at fænomener som vold, orgier, dødslege, erotisk ekstase og beruselse bedst kunne forstås som kulturelle begivenheder, der ikke kun indrammer tabuerne, men også minder mennesket om den smerte og fare, som lurder under overfladen, og som overskridelsen viser hen til (Bataille 1962). Ifølge Bataille definerer tabuet og dets overskridelse gensidigt hinanden, og det menneskelige som handlings- og erfaringsrum befinder sig imellem disse to yderligheder. Det var Batailles projekt at beskrive, hvordan overskridelsesfænomener på forskellig vis udfolder sig i praksis, samt hvordan de erfares indefra, og som indre erfaringer kan medføre lidelse såvel som ekstase (Bataille 1962, 1985, 1988, 1993). Ifølge Bataille har kropslige overskridelser det til fælles, at de ofte bibringer øjeblikkelige tab af selvet, bevidstheden, fornuften og medfører ekstreme kropstilstande såsom ekstase, skælven, tomhedsfølelser, nærdødsoplevelser, orgasme, intens ubehag eller smerte. De har også det til fælles, at de kan medføre det, som Bataille kalder en „hellig følelse af kontinuitet“, idet erfaringen af overskridelse ophæver individuel bevidsthed til fordel for et fællesmenneskeligt erfaringsrum. (Bataille 1962:38). Han ser menneskets tendens til at overskride tabuer og normer som en bevægelse, der umuligt kan inddæmnes af samfundets love og regler: „Der findes i mennesket en bevægelse, som altid gør op med sine begrænsninger, der kun delvist kan bringes til orden“ (Bataille 1962:40; redaktionens oversættelse).

At Bataille stadig er relevant i dag, understreges af en række publikationer inden for antropologi og beslægtede fagtraditioner, hvor netop hans begreb om overskridelse anvendes. I nyere tid er Batailles overskridelsesbegreb blevet anvendt i studier af så forskelligartede fænomener som transseksuel kultur, ritualer, affald, mental sygdom, socialt udsatte, kulturmøder, grænseovergange mellem lande, afvigende adfærd, tyveri, druk, kropslig spænding og intensitet, fodboldfanatisme, æstetisk nydelse og chok samt inden for migrationsforskning. Særligt inden for antropologien har begrebet de senere år også været anvendt i studier af marginalisering og ungdomskultur, blod og menstruation, køn, erotik og transseksualitet, religiøse og ekstatiske erfaringer, ofringer, kriminalitet, vold og negativ reciprocitet (se fx Crapanzano 2006; Taussig 2009; Jackson 2006; Rao & Hutnyk 2006; Donnan & Magowan 2009; Groes-Green 2010, 2011b; Jensen 2008; Masquelier 2011).

Overskridelsens kontinuitet - hvor er vi i dag?

At fokusere på det „overskridende“ er i stigende grad kommet i fokus inden for kultur- og samfundsvidenskaberne. Men hvad er det, man gør, når man fokuserer

på overskridelse, og hvorfor er det interessant? Her kan det være brugbart at skelne mellem fokus på overskridelse som forskningsstrategi og fokus på overskridelse som forskningsobjekt. Når der fokuseres på overskridelse som *forskningsstrategi*, indebærer det først og fremmest en bevidst undergravning af den erkendelsesmæssige selvfølgelighed og sikkerhed, der kan ligge i at tage udgangspunkt i etablerede kategorier eller positioner. Rent heuristisk forstået drejer det sig om at ændre forskerens perspektiv på verden og dermed udfordre eksisterende billeder af verden. Denne bevidste undergravning kan opnås ved at fokusere på det marginale, det urene, det afvigende, det ambivalente, det foranderlige: Når nationen belyses fra migrantens perspektiv, eller når kønnet belyses fra den transkønnedes perspektiv, kommer der perspektiver til syne, som ellers let falder uden for opmærksomheden. Når der fokuseres på overskridelse som *forskningsobjekt*, er det forholdet mellem kategori, normalitet, tabu, orden og overskridelsen af disse, der er i centrum for analysen: Hvordan etableres det overskridende som overskridende i den givne sociale sammenhæng, og hvordan påvirker overskridelsen normaliteten, og den sociale og kulturelle orden?

Som nogle få eksempler på nutidig forskning i overskridelse fra den danske forskningsverden kan nævnes, at tidsskriftet *Akademisk Kvarter* i 2011 udkom med et temanummer med titlen „Transgressioner“, hvor sociologer, litterater, religionsforskere, medieforskere og filosoffer anvendte begrebet til at byde ind med nye perspektiver på så forskelligartede emner som demokrati, udviklingsarbejde, pornografi, litteratur, krimifiktion, lovgivning, film og medier. Derudover har overskridelsesperspektivet været anvendt som metode til at gentænke eller udfordre vores opfattelser af sproglige og kulturelle kategorier samt som et redskab til at forstå forskningsfelter, der har påkaldt sig stadig større opmærksomhed, for eksempel krig og konflikt, køn, seksualitet og ungdomskultur, medicinbrug og kropslige grænser. Sociologerne Jakob Demant og Marie Heinskou udgav i 2011 en artikel om unge, der „tager chancen“ i forbindelse med natteliv, druk og seksualitet, hvor overskridelsesbegrebet bruges til at vise, hvordan faremomenterne i de usikre og undefinerbare relationer mellem unge kan føre til en bevægelse mellem det normale og det transgressive, hvor deres grænser overskrides, og gråzoner ender i tragedier (Demant & Heinskou 2011). Antropologen Sebastien Tutenges har udført en række studier blandt danske unge i nattelivet i Danmark og i turistområder i Bulgarien, hvor unge flokkes og drikker, har sex og bryder grænser ned (Tutenges 2009, 2012, 2013). Antropologen Christian Groes-Green [gæsterektor på dette nummer] har anvendt Georges Batailles overskridelsesbegreb i sin undersøgelse af unge mænds „leg med farer“ i Mozambiques hovedstad Maputo. De unges søgen efter spænding i risikable seksuelle orgier, farefuld kørsel igennem byen, brug af rusmidler og voldelig adfærd blev anskuet som overskridende måder at

dyrke øjeblikket på og skabe mening i en verden, hvor fremtiden virker håbløs, og eksistentiel usikkerhed er et grundvilkår. Overskridende praksisser ses her ikke som udtryk for afvigelse, marginalisering eller magtesløshed, men som skabelse af momentvise erfaringer af suverænitæt i en tilstand af ideologisk tomrum, voksende arbejdsløshed og udbredt fattigdom (Groes-Green 2010). I en anden artikel diskuterer Groes-Green overskridelser og forførelse som metodiske mellemværender i feltarbejdet og analyserer de praktiske og etiske risici, der følger med, når overskridelser finder sted i antropologens forsøg på at nedbryde strukturelle barrierer af race, klasse og køn (Groes-Green 2012). I et feltarbejde blandt universitetsstuderende i København og New York undersøger antropologen Margit Anne Petersen [gæstere-daktør på dette nummer], hvordan selvets grænser udforskes og overskrides via brugen af „study drugs“. Studerende, der tager Ritalin og lignende lægemidler uden om sundhedssystemet, oplever, at de for eksempel kan læse hele natten uden at blive trætte eller arbejde i 12 timer uden at blive sultne. Lægemidlerne bruges bevidst i situationer, hvor de studerende vil mere, end de normalt fysisk kan præstere. Brugen af „study drugs“ er blot ét eksempel på en voksende tendens, i hvert fald i den vestlige verden, til at ville øge produktivitet og effektivitet (Salamon 2007). Det er samtidig et eksempel på, at selvet opfattes som noget, der kan styres eller kontrolleres ved at justere den kemiske balance i hjernen (Rose 2003). Ved at fokusere på det overskridende skærpes blikket for, hvordan kropslige og moralske grænser rykker sig i forhold til hinanden, og hvordan systemer og individer er med til at rykke disse grænser i specifikke studiekredse og i samfundet generelt.

En anden af gæstere-daktørerne, Birgitta Frello, har udgivet flere artikler, som udforsker overskridelse teoretisk og analytisk med fokus på hybriditet. Hun argumenterer for, at det hybride ikke skal ses som en betegnelse for en simpel „blanding“ af elementer fra kategorier, som forudsættes givne (fx racer eller kulturer), men snarere som et analytisk begreb, som kan indfange, hvordan en skelnen mellem renhed og overskridelse af renheden bidrager til konstruktioner af blandt andet legitimitet og agens (Frello 2005, in press). Hun har desuden anvendt dette perspektiv i flere analyser, blandt andet i en analyse af, hvordan race og overskridelse af racekategorier forhandles i John Fords western *Forfølgeren* (Frello 2007), og en analyse af, hvordan forståelsen af identitet på kompleks vis er spændt ud mellem på den ene side en dyrkelse af overskridelsen af racekategorier og på den anden side en essentialistisk forståelse af sammenhængen mellem slægt og identitet i tv-dokumentarserien *Slavernes slægt* (Frello 2010).

Endelig skal nævnes et felt, hvor et fokus på social orden, moralske grænser og deres overskridelse i særlig grad bringer kritiske perspektiver med sig, nemlig den internationale antropologiske forskning i krig og konflikt. Krig forstås og

undersøges ofte som vold, der opløser „historisk konstituerede sociale relationer og kulturelle betydninger“ (Lubkemann 2008:12; redaktionens oversættelse). Krig forstås altså som vold, der overskrider og ødelægger sociale spilleregler og dermed skaber et kulturelt kaos. I modsætning til denne gængse forståelse af krigens vold som ødelæggende foreslår antropologen Stephen Lubkemann, at vi ser på *samspejlet* mellem vold og social eksistens og på, hvordan volden eksisterer i en social orden, som den både overskrider og rykker ved, men også ordnes af. Et eksempel finder vi hos Veena Das, der fra Indien viser, hvordan overskridelser af forbud mod seksuel vold mod kvinder ender med at forstærke et tabu omkring kvindelig seksualitet. De kvindelige ofre for volden kan ikke tale om den. Deres kollektive lidelse forbliver individuelle uføtalte historier. Tabuet bekræftes og forstærkes på nogle måder kvindernes sociale usynlighed (Das 1996). Fra Sarajevo viser Ivana Maček fra en anden vinkel, at soldaters overskridelser af tabu mod drab kan føre til en forkastelse af dette tabu eller en forstærkning af det, som samtidig indebærer, at tidligere sociale alliancer forkastes, mens nye sociale relationer og betydninger opstår (Maček 2001). I krig har vi således et felt, hvor forholdet mellem overskridelse af tabu og den sociale ordens beståen eller forandring i særlig grad er til forhandling. Uanset om vi studerer soldater, agitatorer, flygtninge, kvinder, mænd eller politisk mobilisering, er overskridelser af tabu mod forskellige former for vold og de historier, der kan fortælles om dem, helt afgørende forbundet med dynamikker i social orden både som forudsætning og konsekvens.

Temanummerets artikler

Artiklerne i dette temanummer kredser på hver sin måde omkring spørgsmål om overskridelse, hvad enten der er tale om overskridelse af kategorier, normer, gængse virkelighedsopfattelser eller tabu. Mette Lind Kusks bidrag undersøger, hvordan tilbagevendte oprørere efter krigen i det nordlige Uganda kategoriseres og håndteres i lokalsamfundet. Artiklen analyserer de tilbagevendte som tvetydige størrelser, der overskrider de kendte kategorier og enkle distinktioner mellem ofre og gerningsmænd og derfor bliver udfordrende for den sociale orden. Situationen kompliceres yderligere af tilstedeværelsen af nødhjælpsorganisationer, som ensidigt kategoriserer de tilbagevendte som ofre og dermed påvirker situationen på en måde, som risikerer at vanskeliggøre de tilbagevendtes reintegration i lokalsamfundet.

Også i Lars Rømers artikel tematiseres overskridelsers tvetydighed og de farer, der er forbundet med. Inspireret af Michael Taussig skriver Rømer, at overskridelse ved sin fremkomst skaber „de barrierer, der overskrides, og som ellers har været

ubemærkede, og åbner dermed også for en kraft, som både er kreativ og farefuld i sin udfordring af status quo“. Dette perspektiv anvender Rømer på en forståelse af, hvordan spøgelse ofte uanmeldt træder ind i menneskers hverdag i Danmark og udfordrer eksisterende virkelighedsopfattelser. Med afsæt i spøgelsesets etymologiske betydninger som henholdsvis støj, væsen og bedrag gennemgår han, hvordan spøgelse optræder, opleves, forklares og forsvinder for personer, der mener at have oplevet det. Via nutidige og historiske empiriske eksempler beskriver han spøgelse som en overskridende figur, der peger på, „at der er mere mellem himmel og jord“. Frem for at føre til større religiøs overbevisning eller ændring af hverdagen markerer spøgelse snarere grænserne mellem det religiøse og hverdagen, et uafsluttet mellemværende, der overskrider grænserne mellem liv og død.

Susanne Bregnbæk beskriver sine bestræbelser på at trænge ind i „Det Nye Træs Kirke“, en populær undergrundskirke i Beijing, som tiltrækker unge højtuddannede kinesere. Undervejs i forløbet undersøger Bregnbæk, hvordan de unges religiøse engagement kan ses som en bearbejdning af forholdet imellem den private og den offentlige sfære, der også har politiske undertoner og konsekvenser. Modsat andre studier, der undersøger kristendommens potentiale til at skabe et kinesisk civilsamfund eller udfylde et eksistentielt tomrum, viser Bregnbæk, hvordan unges overskridelse af skellet mellem den private og offentlige sfære er knyttet til en politisk såvel som eksistentiel og biografisk søgen efter nyt håb i deres eget liv og for Kina som sådan.

Louise Vang-Jensens artikel behandler identitetsforhandlingen mellem unge tidligere øst- og vesttyskere bosat i Berlin. Vang-Jensen argumenterer for, at det traditionelle syn på identitet som en grænsedragningsproces ikke er tilstrækkeligt til at forklare den identitetsproces, disse unge tyskere hver dag engagerer sig i. De unge trækker nemlig grænser mellem hinanden (øst versus vest) og markerer dermed den splittede tyske fortid som en identitetsforskel mellem dem, der fortsat har betydning. Men når de unge trækker grænserne, gør de det som regel med brug af en fælles tysk humor, som netop samler dem. Grænsedragningsprocessen er således på samme tid en overskridelse af den grænse, der trækkes, og den fælles tyske identitet markeres netop, når den splittede tyske fortid bringes i spil som identitetsmarkør.

Fra Bengaluru i Indien diskuterer Rune-Christoffer Dragsdahl identitetsforhandlinger af en anden slags, når han viser, hvordan overskridelser af traditionelle normer om kasteendogame ægteskaber og anstændig kvindelig adfærd mødes med styrke og på andre måder overskridende modsvar fra forældregenerationen. Disse forskellige overskridelser forstås i artiklen som en del af et generationsopgør, som spiller sig ud i et moderne Indien, hvor det traditionelle og det moderne alligevel

ikke er så entydige størrelser, og hvor både forældre og børn forsøger at definere de værdier, det er værd at holde fast i, og dem man må gå bort fra.

Forhandling af grænser er også et gennemgående tema i artiklen af Susanne Højlund, Bodil Selmer, Lotte Knakkegaard, Jens Sejer Østergaard, Vibeke Dahlgaard og Christian Pauli Bro, hvor forfatterne beskriver resultatet af deres forskningseksperiment „Kulinarisk grænseland“. Eksperimentet, der var en del af madfestivalen Aarhus Foodfestival 2012, gik ud på at invitere festivalgæsterne i dialog med antropologerne om opfattelser og definitioner af mad. Forfatterne argumenterer for, at „mad“ er en fleksibel kategori, og at grænser for det spiselige kan flyttes i mødet med og den sanselige erfaring af maden som smagsoplevelse, som æstetik og som mulighed for afprøvning af grænser. Artiklen søger at genoplive studier af madklassifikation, hvor et fokus på en situationel afsøgning af grænserne for „det spiselige“ viser, hvordan spisning er en social praksis.

Samlet set viser artiklerne, hvordan et fokus på det overskridende udgør et væsentligt prisme til belysning af sociale processer, og hvordan selve overskridelsen af kulturelle kategorier, tabu, normer og sociale skel har potentialet til at skabe nye erfaringer, værensformer og give eksistentielle svar. Samtidig peger flere af artiklerne på de iboende faremomenter, der knytter sig til overskridelser, og som folder sig ud som konflikter, usikkerhed, ubehag og en etablering af nye grænser, skel og uimodsagte normer. Overskridelser viser sig således ofte som et tveægget sværd, der, helt i tråd med den klassiske antropologis teser, indeholder forandringens konstruktive og inspirerende kraft såvel som dens uforudsigelighed og destruktive potentiale.

Litteratur

Akademisk Kvarter
2011 Transgressioner 3.

Ang, Ien
2001 On not Speaking Chinese: Living between Asia and the West. London: Routledge.

Bakhtin, Mikhail
1984 Rabelais and his World. Bloomington: Indiana University Press.

Bataille, George
1962 Eroticism. London: Calder & Boyars.
1985 Visions of Excess: Selected Writings 1927-1939. Minneapolis: University of Minnesota Press.

1988 Inner Experience. Albany, NY: SUNY Press.
1993 The Accursed Share: Volumes II and III. New York: Zone Books.

Bhabha, Homi K.
1994 The Location of Culture. London: Routledge.

- Crapanzano, Vincent
2006 Transgression and the Erotic. In: U. Rao & J. Hutnyk (eds): Celebrating Transgression. Pp. 108-21. New York: Berghahn Books.
- Das, Veena
1996 The Act of Witnessing: Violence, Poisonous Knowledge and Subjectivity. In: V. Das, A. Kleinmann, M. Ramphele & P. Reynolds (eds): Violence and Subjectivity. Pp. 205-25. Berkeley: University of California Press.
- Demant, Jakob & Marie B. Heinskou
2011 Taking a Chance: Sex, Alcohol and Acquaintance Rape. *Young* 19(4):397-415.
- Donnan, Hastings & Fiona Magowan
2009 Transgressive Sex: Subversion and Control in Erotic Encounters. New York: Berghahn Books.
- Douglas, Mary
2002 [1966] Purity and Danger. London: Routledge.
- Frello, Birgitta
2005 Truede forurening eller kreativ overskridelse? Om hybriditet som analytisk begreb. I: A. Scott Sørensen & H. Bech (red.): Kultur på kryds og tværs. Side 88-113. Aarhus: Klim.
2007 Om distributionen af hvidhed: Race, raceoverskridelse og racisme i John Fords Forfølgeren. *Kontur* 15:19-29.
2010 Dark Blood. *Kult* 7:69-84.
in press On Legitimate and Illegitimate Blendings. Towards an Analytics of Hybridity. In: F. Dervin & K. Risager (eds): Researching Identity and Interculturality. London & New York: Routledge.
- Friedman, Jonathan
1999 The Hybridization of Roots and the Abhorrence of the Bush. In: M. Featherstone & S. Lash (eds): Spaces of Culture: City-Nation-World. Pp. 230-56. London: Sage.
- Gilroy, Paul
1993 The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness. London: Verso.
- Gluckman, Max
2004 [1963] Order and Rebellion in Tribal Africa. London: Routledge.
- Groes-Green, Christian
2010 Orgies of the Moment: Bataille's Anthropology of Transgression and the Defiance of Danger in Post-Socialist Mozambique. *Anthropological Theory* 10(4):385-407.
2011a Øjeblikkets orgier: Overskridelseskultur, mandighed og farefuld sex i det post-socialistiske Mozambique. *Slagmark* 61:89-105.
2011b "The Bling Scandal": Transforming Young Femininities in Mozambique. *Young* 19(3):291-312.
2012 Ambivalent Participation: Sex, Power, and the Anthropologist in Mozambique. *Medical Anthropology* 31(1):44-60.
- Hall, Stuart
1996 For Allon White – Metaphors of Transformation. In: D. Morley & K.H. Chen (eds): Stuart Hall: Critical Dialogues. Pp. 287-305. London: Routledge.
- Jackson, Michael
2006 The Politics of Storytelling: Violence, Transgression and Intersubjectivity. København: Museum Tusulanum Press.

- Jensen, Steffen
 2008 Policing Nkomazi: Crime, Masculinity and Generational Conflicts. In: D. Pratten & A. Sen (eds): *Global Vigilantes*. Pp. 47-68. New York: Columbia University Press.
- Lubkemann, Stephen C.
 2008 *Culture in Chaos: An Anthropology of the Social Condition in War*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Maček, Ivana
 2001 Predicaments of War: Sarajevo Experiences and Ethics of War. In: B.E. Schmidt & I.W. Schröder (eds.): *Anthropology of Violence and Conflict*. Pp. 197-224. London & New York: Routledge.
- Malinowski, Bronislaw
 2002 [1927] *Sex and Repression in Savage Society*. New York: Routledge.
- Masquelier, Adeline
 2011 The Bloodstain: Spirit Possession, Menstruation, and Transgression in Niger. *Ethnos* 76(2):157-82.
- Rao, Ursula & John Hutnyk (eds.)
 2006 *Celebrating Transgression*. New York: Berghahn Books.
- Rose, Nicolas
 2003 Neurochemical Selves. *Society* 41(1):46-59.
- Salamon, Karen Lisa Goldschmidt
 2007 Selvmål, det evaluerede liv. København: Gyldendal.
- Taussig, Michael
 1993 *Mimesis and Alterity*. New York: Routledge.
 1997 *The Magic of the State*. New York: Routledge.
 2009 *What Colour is the Sacred?* Chicago: University of Chicago Press.
- Turner, Victor
 1995 [1969] *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Aldine: Transaction.
- Tutenges, Sebastian
 2009 Safety Problems among Heavy-drinking Youth at a Bulgarian Nightlife Resort. *International Journal of Drug Policy* 20(5):444-46.
 2012 Nightlife Tourism: A Mixed Methods Study of Young Tourists at an International Nightlife Resort. *Tourist Studies* 12(2):131-50.
 2013 Stirring up Effervescence: An Ethnographic Study of Youth at a Nightlife Resort. *Leisure Studies* 32(3):233-48.
- Van Gennep, Arnold
 1960 [1909] *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.
- Young, Robert J.C.
 1995 *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*. London & New York: Routledge.